

ДОСВІД СТИМУЛЮВАННЯ МІСЬКОГО АКТИВІЗМУ І ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТІВ УЧАСТІ У РОЗВИТКУ МІСЬКОЇ ГРОМАДИ м. ХЕРСОН

Д.С. Мальчикова, І.О. Пилипенко, Л.В. Лозова
darina13@i.ua, pylypenkoigor11@gmail.com, liudmilalozova74@gmail.com
Херсонський державний університет, Херсон, Україна

The results of urban activism and participatory budgeting in the renovation of Kherson urban spaces transformation are analyzed. The case study found that urban activism of participatory budgeting has small-scale in nature, and the total cost of approved projects is less than 0,5% of the average annual city's budget. Urban activism outside of participatory budgeting has sporadic manifestations due to "small initiatives" of individual creative groups, entrepreneurs, rather than a strategic plan for spatial development of the city community. The budget for participation in the Kherson city community development is aimed to solve the current domestic and communal problems, rather than implement the agenda or strategic goals of community development.

It is presents the urban activism prospects and planning decisions in the urban spaces' transformation. The key directions include: 1) renovation of urban space should be carried out primarily by creating of different types and functional purposes of creative spaces (new formats of recreation, communication, information education, inclusive environment development); 2) the creation or renovation of existing public spaces should be carried out only with the involvement of participatory management mechanisms to provide the city with the functional content really needed by the community; 3) a particular strategic direction of urban space renovation should be to increase the share of green public spaces and use the benefits of the unique Kherson city community location at the mouth of the Dnieper.

Key words: *citizen activism, participatory budgeting, urban space, public space, Kherson.*

Трансформація міського простору є постійним процесом у багатьох містах протягом десятків і сотень років. Разом з тим, цей процес зазнає суттєвих змін з точки зору рушійних сил, що спричиняють відповідні трансформації: у світовій спільноті все більш розповсюдженою стає практика ініціювання змін із залученням громадськості [5], яка дедалі більше запроваджується і в Україні [1, 2].

Стимулювання міського активізму і формування бюджетів участі сьогодні відзначаються найбільш перспективними [7], оскільки трансформація «малими ініціативами», за участю громадськості, дає можливість мешканцям не тільки брати участь у процесі прийняття бюджетних рішень, а і долучатись до трансформації міського простору. Історичні еволюційні зміни міських просторів в окремі періоди супроводжуються глобальними викликами, які додають невизначеності у пошуку найбільш оптимальних стратегій міського розвитку.

Етап деіндустріалізації, що переживає у пострадянський період

місто Херсон, і специфічні риси географічного положення, які визначають тенденції просторового розвитку міста [3], зумовлюють пошук нових концепцій розвитку міських просторів. Міські простори Херсона зазнають суттєвих трансформацій, а практика запровадження моделей партисипативного управління зумовила виникнення певних дослідницьких питань:

- Які просторові ресурси становлять найбільшу цінність у світлі подальших трансформацій міських просторів і мають стати об'єктами міського активізму надалі?

- Наскільки результативною є практика запровадження бюджету участі і який внесок міського активізму у формування якісної соціально-просторової структури Херсона сьогодні?

- Якими є перспективи планувальних рішень і міського активізму у трансформації міських просторів?

Партисипація як модель вироблення нових спільних, інтегрованих рішень застосовується вже декілька десятиріч у найрізноманітніших сферах суспільного буття. «Партисипативне міське планування розглядається як планувальна парадигма, що передбачає залучення громади міста, його мешканців до процесів міського планування» [4], а місцеві громади розглядаються як партнери в процесах міського проектування, і в багатьох країнах їх роль у плануванні та проектуванні визначається галузевими нормами.

Херсон – адміністративний, індустріальний, культурний центр Херсонської області і одночасно центр Херсонської міської територіальної громади, який сьогодні концентрує 1/3 населення обласного регіону: за даними Головного управління статистики у Херсонській області чисельність населення Херсонської міської ради станом на 1 жовтня 2020 року складала 322,19 тис. осіб. Але окрім власне людських ресурсів, у сучасному суспільстві вирішальними факторами тяжіння людей, інвестицій, сучасних видів діяльності стає унікальність місцезорозташування території, історії, культури і здатність до трансформацій. Унікальність Херсона – сполучення найцінніших природних ландшафтів гирлової частини р. Дніпро та історико-культурної спадщини, унікальність транспортно-логістичного положення. Особлива риса просторової локації м. Херсон – розміщення на правому березі р. Дніпра в межах гирлової частини, місто фактично «контролює» точку розгалуження ріки, верхню частину дельти, місце формування її нижніх рукавів. Завдяки своєму географічному розташуванню Херсон має розвинену мережу транспортної інфраструктури, адже - це єдиний морський порт на Дніпрі, річковий

порт, залізничний вузол, аеропорт.

Розташування у гирлі Дніпра і наявність протяжних прибережних територій – неймовірний ресурс розвитку Херсона, який може бути основою перетворення публічних рекреаційних просторів як у міській, так і у приміській зоні. Дану тезу також підтверджують і результати інтерактивного опитування щодо стратегічного бачення міста, оприлюднені на офіційному сайті Херсонської міської ради (<http://www.city.kherson.ua/>). Так, на питання «Що б ви обов'язково показали у Херсоні своїм гостям?» із 2045 відповідей за 11-ма запропонованими варіантами 27,7% (566 відповідей) було віддано за варіант «Набережна», крім того, серед 6-ти доданих респондентами варіантів з варіанти – «Пляж», «Дельта Дніпра», «Херсонські плавні», – також є атракціями, сформованими внаслідок специфічного географічного положення міста. Разом з тим, міські простори, що мали б стати ключовими у створенні атрактивного прирічкового образу Херсона, сьогодні не виконують таких функцій. Протяжність 2-х громадських набережних (в районі готелю Фрегат і парку Слави) загалом складає лише близько 500 метрів, до того ж, вони роз'єднані між собою територіально вантажним терміналами Херсонського морського торговельного порту. Всі інші прибережні території є територіями або приватної забудови, або виробничими зонами підприємств міста – Херсонського суднобудівного заводу, заводу «Палада», Херсонського суднобудівно-судноремонтного заводу. А територія розташованого фактично в центрі міста, унікального для України «Річморвокзалу» сьогодні є занедбаною і маловикористовуваною внаслідок нерентабельності річкових пасажирських перевезень катерами «Укррічфлоту» і відсутності іншого функціонального призначення.

Міський простір Херсона протягом ХХ ст. було суттєво «радянізовано» та індустріалізовано, що сьогодні асоціюється з певними просторовими практиками, перш за все – з розташуванням в межах центральної частини міста промислових підприємств. Політичний та економічний перехід від центрального управління в комуністичній однопартійній системі до політичної демократії та ринкової економіки посткомуністичних країн центральної та Східної Європи неминуче призвів до переоцінки функцій, ролі, естетики простору і значної трансформації міст у всіх без винятку пострадянських держав. Дослідження [6] дозволило виділити три типи просторової диференціації: 1) по-перше, відмінності у швидкості та масштабах реформ, що спричиняють національні, регіональні та місцеві просторові відмінності; 2) по-друге, регіони, які раніше були «надмірно індустріалізованими» і сьогодні страждають від суворой

деіндустріалізації, зазнаватимуть потужних процесів демонтажа, реструктуризації або ліквідації просторових внутрішньоміських структур; 3) транскордонні з Європейським Союзом або столичні регіони переживатимуть «реіндустріалізацію» та швидше адаптуються до чіткої переорієнтації в торгових відносинах та економічній і соціальній інтеграції територій.

Характерні риси положення і історії промислового розвитку визначили приналежність м. Херсона до 2 типу (суворой деіндустріалізації), що у подальшому поєдналося зі специфікою місцевого самоврядування і низькою суспільною свідомістю міської громади. Суперечливість і уповільненість трансформації міських просторів Херсона визначили порушення функціоналізму та естетичних проблем міста. Тому розробка Стратегії розвитку м. Херсона до 2030 року на нових концептуальних засадах стала провідним завданням місцевого самоврядування на сучасному етапі.

У вересні-жовтні 2020 року у місті відбулося проведення онлайн опитування представників бізнесу та науковців, представників органів місцевого самоврядування та громадськості Херсона щодо стратегічного бачення майбутнього міста в контексті розробки Стратегії розвитку м. Херсона до 2030 року. Оприлюднені результати опитування (<http://www.city.kherson.ua/articles/strategiya-rozvitku-m-hersona-do-2030-roku?printable=1>) на жаль підтвердили негативне громадське сприйняття сучасних реалій розвитку міста і нагальну потребу пошуку нової стратегії міського розвитку. Зокрема, надзвичайно сумним виглядає той факт, що майже 30% на бачать перспектив розвитку у міської громади, лише 2,5% опитаних рекомендували б Херсонську громаду для проживання знайомим, натомість 11% респондентів зазначили, що виїдуть звідси при найменшій нагоді. Показовим є те, що Херсонська громада сьогодні фактично не задоволена абсолютно жодною складовою з 17 показників розвитку і повсякденного життя. Відносно стабільну ситуацію і задовільний рівень респонденти відмічають лише за 2 показниками «рівень надання освітніх послуг» і «робота дошкільних установ».

Можливості діалогу між міською владою і міською громадою окрім механізми виборів забезпечуються також сьогодні через міські політичні проекти та інститути дорадчої демократії [2]. Партисипативне управління у загальному розумінні базується на визнанні взаємних інтересів усіх членів спільноти і реалізується через інтеграцію цих інтересів і посилення зацікавленості у результатах співпраці. Партисипативне управління існує в різних формах: участь у доходах

(бюджетах) та збитках; участь у прибутках і власності; участь в управлінні. Одним з найуспішніших проєктів у результаті досліджень визначено такий інструмент залучення громадян, як партисипативне бюджетування [4, 5, 7, 9].

Програма міських ініціатив «Платформа реалізації ідей для покращення твого міста» функціонує в м.Херсон протягом 2019-2020 рр. і дозволяє громадськості Херсона взяти участь у розподілі бюджетних коштів для поліпшення життя міста. Детальний аналіз статистики бюджету участі показав, що міський активізм у питаннях партисипативного бюджетування в херсонській громаді має дрібномасштабний характер. За даними сайту громадського бюджету (<http://www.city.kherson.ua/c/hersoncyu/s/gromadskiy-byudzhet>) у 2019 році з 77 поданих проєктів переможцями стали 18, з яких станом на листопад 2020 було реалізовано 11 проєктів на суму 4,5 млн.грн, в процесі реалізації перебувало 7 проєктів на суму 5,3млн грн. Міський активізм у бюджеті участі територіальної громади м. Херсона був вкрай слабкий – всього проголосувало 8595 осіб (2,6% містян). У 2020 році подано 108 проєктів на суму 78,8 млн. грн, в голосуванні взяли участь 17527 херсонців (5,4% міських жителів), у 2 рази більше, ніж у 2019 році, але цей показник також не можна вважати задовільним. У 2021 році переможцями стали 17 проєктів з на суму 9,6 млн грн. Незначне збільшення міського активізму у партисипативному бюджетуванні супроводжувалося суттєвим розширенням (з 9 до 15) кількості категорій, за яким подавалися проєкти, але подальший аналіз проєктів показав, що фактично бюджет участі Херсона має в цілому характер псевдоучасті, оскільки переважна більшість прийнятих рішень і підтриманих громадськістю проєктів фактично спрямовані на вирішення поточних проблемних ситуацій побутового і комунального характеру, а не реалізують порядок денний чи стратегічні цілі розвитку громади.

Більшість проєктів спрямовані на облаштування дитячих та спортивних майданчиків, покращення технічних, санітарно-гігієнічних умов комунальних закладів, покращення стану дорожнього господарства. Отже, проєкти 2019 та 2020 рр., схвалені через програму бюджету участі, більшою мірою виявилися спрямованими на фактично приведення у безпечний стан окремих міських просторів і об'єктів, що мали б і так перебувати у задовільному стані через відповідне галузеве фінансування. Наприклад, у 2019 році проєкт «Безпечне майбутнє наших дітей», реалізований у категорії «Освіта», передбачав повну заміну огорожі Антонівського ясел - садка № 4, яка знаходиться в незадовільному стані, задля створення безпечних умов задля

перебування дітей, їх батьків та працівників на території закладу. У цій же категорії «Освіта» реалізовано проєкт «Сучасний пральний блок у Закладі дошкільної освіти №4», що передбачав капітальний ремонт приміщень та інженерних мереж прального блоку, заміну старого технічного обладнання на сучасне енергозберігаюче.

Приклади громадських ініціатив, реалізовані через партисипативне бюджетування і які можна хоча б частково вважати дійсно заходами міського планування, є низка проєктів у 2020 році – наприклад, облаштування зони відпочинку, тротуарів та паркану, встановлення сучасного енергоефективного вуличного освітлення в спальному Таврійському мікрорайоні у проєкті «Маленькими кроками до великих змін: «Осучаснимо Херсон разом!»»

Серед ініціатив, підтриманих громадськістю, у 2020 році з'являються проєкти, що відображають рух міської громади до створення інклюзивного середовища Херсонської міської територіальної громади:

- ««Children's Sportland» - чудо-світ для дітей з порушенням опорно-рухового апарату (створення сучасного інноваційного простору спортивного напрямку для дітей з порушенням опорно-рухового апарату з урахуванням індивідуальних потреб)»;
- Екологічний простір – «Dream Life» (створення екологічної зони відпочинку та розвитку дітей з порушеннями опорно-рухового апарату з урахуванням індивідуальних потреб)

Незважаючи на дрібний масштаб і певною мірою спотворений характер партисипативного бюджетування в контексті стратегічних цілей розвитку міської громади і планування міського розвитку, необхідно наголосити визначальну роль розвитку форм міського активізму і впровадження такого інструменту залучення громадян, як партисипативне бюджетування. Разом з тим, концепція просторового розвитку м. Херсон, планувальні рішення облаштування публічних просторів і рішення щодо реновації і ревіталізації об'єктів міського середовища потребують суттєвого перегляду.

Дослідження міського активізму і досвіду партисипативного бюджетування в м. Херсон протягом 2019-2020 років дозволяє акцентувати такі висновки:

- міський активізм у питаннях партисипативного бюджетування має дрібномасштабний характер: залучено до бюджету участі 2-5% населення міської громади, а загалом за 2 роки погоджено 35 проєктів загальною вартістю 19,4 млн. грн., що складає менше 0,5% від середньорічного обсягу бюджету міста [8].
- міський активізм поза партисипативним бюджетуванням має

епізодичні прояви, зумовлені не стратегічним планом і рішеннями щодо просторового розвитку громади, а «малими ініціативами» окремих творчих колективів, підприємців тощо;

- бюджет участі у розвитку херсонської міської громади поки що має в цілому характер псевдоучасті, оскільки переважна більшість прийнятих рішень і підтриманих громадськістю проєктів фактично спрямовані на вирішення поточних проблемних ситуацій побутового і комунального характеру, а не реалізують порядок денний чи стратегічні цілі розвитку громади.

Практика партисипативного бюджетування і міського активізму у реновації міського простору (зокрема, публічних просторів) м. Херсон поки що має поодинокі приклади. Перспективи планувальних рішень і міського активізму у трансформації міських просторів можна на наш погляд узагальнити так:

1) Створення або оновлення існуючих публічних просторів має здійснюватись лише із залученням механізмів партисипативного управління, щоб уникнути неупорядкованої комерціалізації, нерівномірного розміщення торговельно-розважальних центрів, забезпечити місто реально необхідним громаді функціональним наповненням.

2) Громадські ради при органах місцевого самоврядування, що виконують дорадчі і експертні функції, є важливим механізмом посилення міського активізму у просторовому розвитку та розподілі бюджету громади. В той же час, механізми формування їх персонального складу носять часто суб'єктивний характер і потребують оновлення в частині формування персонального складу, щоб унеможливити монополізацію схвалення рішень.

3) Окремим стратегічним напрямом реновації міського простору має стати збільшення частки зелених публічних просторів і використання переваг унікального розташування херсонської міської громади у гирлі р. Дніпро. В епоху фактичної деіндустріалізації міста Херсон має позиціонуватися не тільки як один із лідерів різнопланового зовнішнього та внутрішнього туризму, але і відновити свій статус комфортного міста, унікального рекреаційного і логістичного центру.

Список використаних джерел:

1. Булеца Н.В. Особливості процесу партисипативного бюджетування в Україні / Н. В. Булеца // Причорноморські економічні студії. - 2016. - Вип. 8. - С. 148-154.

2. Дорош Б.Й. Моделі застосування бюджету участі: європейський досвід і перспективи застосування в Україні // *Бізнес Інформ*. 2019. №2. С. 58–63.
3. Мальчикова Д., Пилипенко І. Від "розірваного" простору до метрополізації і субурбанізації: Херсонська міська агломерація у нових вимірах урбогенезу / *Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін : монографія / за ред. К. Мезенцева, Я. Олійника, Н. Мезенцевої*. К.: Фенікс, 2017, 326-338.
4. Мезенцев К.В, Провотар Н.І., Пальчук М.В. Публічні простори через призму партисипативного міського планування - приклад Києва // *Український географічний журнал*. 2020. Вип. 2 (110). С. 30-37
5. Falanga, R. (2020) Formulating the success of citizen participation in urban regeneration: Insights and perplexities from Lisbon. *Urban Research & Practice*, 13(5), 477-499, DOI: [10.1080/17535069.2019.1607895](https://doi.org/10.1080/17535069.2019.1607895)
6. Hamilton F.E.I. (1995) Re-evaluating space: locational change and adjustment in Central and Eastern Europe. *Geographische Zeitschrift*, 83 (2), 67–86.
7. Hope for democracy. 30 years of participatory budgeting worldwide (2018) Eds.: N. Dias. Epic Books et Oficina, 640.
8. Malchykova, D. (2021). Participatory budgeting practices and civic activism for urban space renovation: the case of Kherson. *Ekonomichna ta Sotsialna Geografiya / Економічна та соціальна географія*, 85, 38–48, <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2021.85.38-48>
9. Sarzynski, A. (2015) Public participation, civic capacity, and climate change adaptation in cities. *Urban Climate*, 14, (1), 52-67. <https://doi.org/10.1016/j.uclim.2015.08.002>